

Ward Walraven (links) en Gaby Bollen op een nieuwe zandbank langs de Maas.

foto Bart de Haan

Grensmaas een jaar na de overstroming

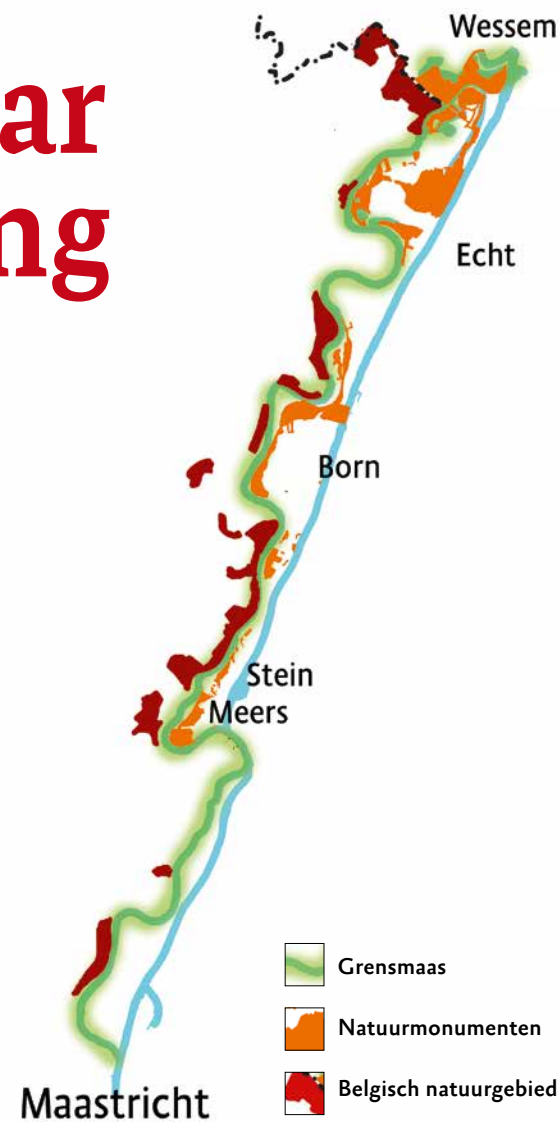
Vorig jaar juli kampte Midden-Europa met grote overstromingen als gevolg van een periode met zware neerslag. In Duitsland en België was de ramp het grootst. In Nederland, met name in Limburg, was vooral sprake van materiële schade. En wat betekende de overstromingen voor de natuur? Ruim een jaar later blikken we in de Grensmaas terug met twee medewerkers van Natuurmonumenten: boswachter natuurbeheer Ward Walraven en ecooloog Gaby Bollen.

— Bart de Haan (redacteur Vakblad)

> Al enkele dagen voor het hoogwater volgden Ward Walraven en zijn collega's vol spanning de weers- en waterstandmodellen die ze via internet binnenkregen. Die voorspelden iets wat zij niet eerder hadden gezien. Er zou extreme

neerslag komen en waarschijnlijk in korte tijd gaan leiden tot zeer hoge waterstanden in hun beheergebied. Ook zagen ze dat de feitelijke hoeveelheden en waterstandsverhoging extremer waren dan de modellen voorspelden. "Aan alles konden we voelen; hier gaat iets groots gebeuren." Half juli 2021 viel in het stroomgebied van de Maas meer dan 100 mm regen in een dag. In drie dagen was dat uiteindelijk meer dan 200 mm water. Regenvol met deze intensiteit komt volgens het KNMI maar eens in de duizend jaar voor. Op 15 juli 2021, midden in de zomer(!), bereikte de Maas zijn hoogste peil in honderd jaar.

"Toen we wisten wat eraan zat te komen, moesten we snel in overleg met de agrariërs voor stalling van ons vee. De kuddes runderen en paarden moesten om veterinaire redenen apart staan van ander vee. Dat zorgde voor wat organisatorische uitdagingen. Een dag voor het echte hoogwater gingen we al om 5 uur aan de slag. Het gedrag van het vee was opvallend. De dieren liepen meteen mee en veel sneller dan we hadden gedacht. Het was alsof de koeien en paarden wisten wat er ging gebeuren. Wij hadden hier vooraf zorgen over, want lokken met

Rond de Maas tussen Maastricht en Wessem liggen verschillende natuurgebieden. In het hart ligt het Natura 2000-gebied Grensmaas (315 hectare). Hier is Rijkswaterstaat de beheerder. Aan de Belgische kant van de Maas ligt Natura 2000-gebied Maasvallei (645 hectare). Aan Nederlandse zijde, op de oevers buiten het Natura 2000-gebied zijn Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer de belangrijkste beheerders, daarnaast hebben ook veel particulieren grond. Natuurmonumenten beheert 1360 hectare langs de Maas volgens de principes van procesnatuur. De verschillende terreinen van Natuurmonumenten worden begrast door kuddes runderen en paarden. Vrijwel overal kunnen bezoekers struinen. Rond de Maas vindt het grootste rivierproject van Nederland plaats: het project Grensmaas. Bij dit rivierverruimingsproject worden natuurontwikkelings- en hoogwaterbeschermingmaatregelen mede gefinancierd door de commerciële winning van 53 miljoen ton grind.

voer kon niet; ze hadden genoeg te eten. Het meeste last hadden we later die dag van toeschouwers. Die stonden echt in de weg en sommigen reageerden niet prettig." Ward ziet het weer levendig voor zich. Niet alle beheerders in de Grensmaas hadden hun vee op tijd op het droge. Op een eiland raakte een kudde koeien ingesloten. Men heeft nog geprobeerd om de koeien weg te lokken met ruiters te paard. Ongevaarlijk was dit cowboywerk zeker niet. En het lukte ook maar deels. Een aantal koeien besloot de gok te wagen, maar een groot deel van de kudde bleef waar hij was. Zo'n tien koeien zijn uiteindelijk verdronken. Een koe werd kilometers benedenstrooms uit het water gered. Natuurmonumenten pleit ervoor om langs de Maas te werken met sociale kuddes die jaarrond in het gebied verblijven. Die leren wat ze moeten doen bij situaties als deze. Boeren zetten vaak koeien in die niet gewend zijn aan het terrein. "Deze koeien krijgen ze onmogelijke op tijd weg", vult Gaby aan. Ook de inrichting van het gebied bleek van belang; "Het vee moet voldoende hoogwatervluchtplaatsen hebben. En ook belangrijk wanneer het water extreem hoog komt; hiervandaan moeten ze betrekkelijk

eenvoudig uit het terrein kunnen worden gehaald." Terwijl we op meer dan 200 meter van de rivier rijden, vertelt Ward levendig: "Hier liep het water over de weg toen we hier tijdens de evacuatie van het vee moesten rijden. Je kon de stroming voelen in de auto."

Ongekende taferelen

Ward: "Eenmaal het vee op het droge, kregen we even rust. De dagen erna zijn we met meerdere collega's rond gaan rijden. Gewoon om te kijken. We zagen allemaal dingen die we nog nooit hadden gezien." Met het stijgende water klommen insecten en spinnen omhoog in het gewas. Later bleek het gewas volledig overstroomd te zijn. "Het is vast niet goed met ze afgelopen." Kolonies mieren vormden ballen van individuen die met de stroom werden meegenomen, op zoek naar een nieuw houvast. Vissen rolden, door de stroming geduwd, over de fietspaden. Op eilanden en langs de dijk verzamelden zich vossen, muizen, hazen, konijnen en reeën. Ook bevers lieten zich zien. Er waren, mede door corona, ook veel ramptoeristen. Schrijnend was een ree die door alle kijkers op de dijk niet aan land

De Maas bij Meers, voor (boven) en na het hoge water.

foto's Gaby Bollen

durfde. “Dit ree zag ik gewoon verdrinken”, zegt Ward. Natuurmonumenten besloot delen van de dijk af te sluiten. Ward en Gaby grinniken: “We hebben de stoute schoenen maar aangetrokken, de dijk is niet eens van ons. Later hebben we alle natuurgebieden langs de Maas afgesloten om de dieren rust te gunnen. Dit omdat het vee zich concentreerde op hoogwatervluchtplaatsen, en bezoekers die gewoon het terrein in gingen echt te dichtbij kwamen. Dit leverde potentieel gevaarlijke situaties op.”

Dynamiek

Het extreem hoge water bracht veel dynamiek. Na afloop waren er eilanden verdwenen en ook verschenen. Hele stukken bos waren weggeslagen. Grindbanken werden bedolven onder zand en slib, maar op andere plekken werden juist grindbanken afgezet. Op een deel van het traject is de Maas 18 meter diep ingesleten en op vele plekken kwamen leidingen bovengronds te liggen. Een grote rondrijvende eik raakte enkele bootjes van de veerlijn bij Berg aan de Maas, waardoor deze lossloegen en op weg gingen naar de Noordzee. Gedurende het hoge water werden de knelpunten duidelijk: het ging om de stukken waar (nog) geen rivierverruimingsmaatregelen zijn genomen. Dat gold ook hogerop in het landschap, zoals in de beekdalen. Op meerdere plekken langs de Maas zijn delen van dijken doorgebroken en op andere plekken dreigde dat. “De rivierverruiming heeft gewerkt, maar er zijn nog belangrijke knelpunten die moeten worden aangepakt.”

Gaby vertelt verder over het rivierverruimingsproject: “De landsgrens loopt op het diepste punt van de Maas. Het is dus van belang waar dat diepste punt ligt. Misschien is België of Nederland vorige zomer wel iets groter geworden.” “Er wonen nu nog mensen in Herbricht, een gehucht bij Lanaken. Maar Herbricht zal straks verdwijnen door het hoge water.” Dat levert veel emotie op, vertelt Gaby.

Ward en Gaby zijn ervan overtuigd: “De timing van het hoge water zal veel fauna fataal zijn geworden. Monitoring van graafbijtjes voor en na liet zien dat de aantallen sterk waren teruggelopen. Een kolonie oeverzwaluwenkuikens is verdronken. Er zullen vast ook nesten van andere late grondbroeders verloren zijn gegaan. We hebben geen idee van de aantallen.” In 2019 is het gebied gemonitord volgens de SNL-standaard. Dat gebeurt pas weer in 2024. Er zijn dus geen recente SNL-monitoringsgegevens. Maar er zijn wel losse waarnemingen verzameld. “Zo hebben we veel kiemplantjes van de zwarte populier gevonden”, vervolgt Gaby. “Op site van het Belgische Instituut voor Natuur en Bosonderzoek lezen we dat op de nieuwe grofgrindige delen pioniers van extreme omstandigheden zich hebben weten te vestigen, zoals riempjes, zandweegbree, tripmadam en Spaanse zuring.” Ward heeft op de nieuwe strandjes dit voorjaar voor zijn gevoel meer visdieffes en plevieren gezien. Gaby is blij met al het dode hout in de rivier. Tijdens het snorkelen komt ze allerlei leven op en rond het dode hout tegen.

Afgekalfde oevers van de Schroevendaalse plas.

foto Gaby Bollen

Ravage

Nadat het water zakte, bleek goed welke ravage was aangericht. Het hele gebied van de Grensmaas lag vol afval en stukken hout. Een groot deel van de rasters was weg. Stukken oevers waren verdwenen, her en der was nieuw land gevormd. Het team stond voor een nieuwe uitdaging. Het natuurgebied moest worden opgeruimd. Wie gaat dat doen, waar gaat het afval heen? Maar eerst kwam er een wrange constatering: wat als er stoffelijke overschotten zouden liggen? Het team maakte opnieuw plannen. Vanwege de angst voor de vondst van menselijke resten, gingen eerst de boswachters het terrein in. Gelukkig werd er niets gevonden. Voor het schoonmaken van de natuur zouden vrijwilligers worden ingeschakeld en voor de grote bergen afval zouden aannemers benaderd worden. Er werden Dixies geplaatst en er kwam water om handen te kunnen wassen. Ward werd verantwoordelijk voor het aansturen van de aannemers. “Op een gegeven moment waren er tien kranen en vele tientallen vrijwilligers tegelijk aan het werk. Zorgen waren er over chemisch afval, bijvoorbeeld veel frituurvet, en zelfs gevaarlijk afval, zoals gascontainers. Er sloegen ook veel mensen aan het juten. Ik zag mensen buiten ons terrein een lekkende gascontainer opladen. Levensgevaarlijk. Ook vonden we afval waarvan we vermoeden dat het mogelijk gedumpt is,

waaronder veel dopjes en afgekeurde flessen. Met grote dumpers is uiteindelijk al het materiaal bij Renewi (kringloopbedrijf, red.) gestort. Het was bijzonder hoe goed zij het afval konden scheiden. Uiteindelijk is maar heel weinig verbrand. De afwikkeling van de kosten loopt nog. Het is een verzekeringskwestie geworden. Wij hebben meegelif met de aannemers van Rijkswaterstaat. RVO heeft de kosten voor het verplaatsen van het vee en het plaatsen van nieuwe rasters vergoed.”

Mogelijke bodemverontreiniging

Gaby: “Na afloop maakten wij ons zorgen over mogelijke bodemverontreinigingen. Wij hadden geen geld voor onderzoek. In het Geuldal zijn na het hoge water verhoogde dioxinewaarden aangetroffen, maar of dat door het hoge water kwam is onduidelijk. Uiteindelijk hebben we maar besloten om een jaar geen vee af te voeren naar de slacht.” “Ook hebben we geen idee van wat er nog allemaal onder water ligt”, vervolgt Ward. “Wie weet hoeveel chemisch of gevaarlijk afval er nog is.” Gaby draait zich ineens om in de auto: “Veel aandacht gaat uit naar het hoge water, maar eigenlijk hebben we meer last van het te lage water.” Ze somt op: “Doordat bij laag water het water warmer wordt, ontstaat er een zuurstoftekort, de vispassages werken niet meer, paaigronden

vallen droog, de concentratie milieuvreemde stoffen loopt op en er is sprake van algenbloei. Daarnaast kan het vee uitbreken door de Maas over te lopen. Het probleem is dat wanneer er een watertekort dreigt, het water gebruikt wordt voor de scheepvaart in de kanalen. De natuur heeft het nakijken.”

Verschuilde percepties

Het hoge water maakt eens te meer duidelijk hoe verschillend partijen aankijken tegen de Maas. Waar Natuurmonumenten een zo natuurlijk mogelijke rivier als doel ziet, maakt Rijkswaterstaat zich zorgen om vermeende verdroging in België. Gaby: “In de Maas zijn nu vele drempels aangelegd tegen de verdroging, maar ondertussen wordt daar volop grondwater onttrokken. Dat zorgt vast ook voor verdroging. En komt de verdroging wel door de lage waterstand in de Maas? Wij hebben nooit een onderbouwing gezien. De visstand is door die stilstaande bakken ook niet natuurlijk. Het aandeel rheofyle soorten is beperkt.” Rijkswaterstaat haastte zich om na het hoge water om op verschillende plekken betonnen constructies aan te leggen om verdere afkalving van de oevers te voorkomen. “Vreemd is dat de rivier vanwege de aanwezigheid van leidingen in een keurslijf moest blijven. Nu die bloot zijn

komen te liggen, is een aantal leidingen in allerijl op een grotere diepte onder de Maas door gelegd, waardoor de rivier nu op die plekken meer vrijheid krijgt. Blijkbaar kan dat dus wel. Als écht de kostenbalans gemaakt wordt (openliggende leiding betekent geen productie), kan economie natuur soms toch een handje helpen.” Rijkswaterstaat sommeerde Natuurmonumenten om meer oibossen te verwijderen in het kader van de vegetatielegger (doorstroming). Natuurmonumenten denkt dat de oorzaak van de stuwing van de Maas komt doordat er, met name in België, kades om landbouwgronden in het Maasdal zijn aangelegd. Daarnaast is er discussie over de mate waarin bosjes en struweel voor stuwing zorgen. De zaak

is zo hoog opgelopen, dat de zaak door de rechter beslecht gaat worden. Gaby: “Hopelijk kunnen we bijvoorbeeld eens in drie jaar met een drone de vegetatiestructuur gaan vaststellen en inspelen op de werkelijke situatie in plaats van te werken met modellen. Hiermee zouden we een hoop discussie kunnen voorkomen.”

Al met al kan geconcludeerd worden dat het beheerteam zeer adequaat heeft gehandeld. “Als het volgend jaar weer gebeurt, staan we er klaar voor”, zegt Ward. Maar als het KNMI gelijk heeft, moet hij nog wel even wachten.<

redactie@vakbladnbl.nl

Meer dan één miljoen kilo afval

Tijdens opruimacties van Natuurmonumenten hebben meer dan duizend vrijwilligers zo'n 50.000 kilo afval opgeruimd in natuurgebieden langs de Maas, Geul en Geleenbeek. Door aannemers is meer dan 1000 ton opgeruimd. In totaal is zo meer dan één miljoen kilo afval opgeruimd. Renewi heeft het afval van de vrijwilligers gratis aangenomen (kost normaal 144 euro per kilo). Lang de Maas ging het onder andere om:

- 2,7 ton autobanden
- 1,3 ton diverse chemicaliën
- 3,1 ton gasflessen
- 12,3 ton frituurvet

foto Joris Hurkmans